

УТИЛІЗАЦІЯ ЗДОБИЧІ ГРАВЕТТСЬКИМИ МИСЛИВЦЯМИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Стаття присвячена реконструкції процесів розбирання мисливської здобичі на граветтоїдних пам'ятках Північного Причорномор'я — Амвросіївському кістковищі і стоянці Анетівка II і Кам'яна Балка II.

Важливим джерелом для побудови соціальних та економічних реконструкцій давніх суспільств є фауністичні рештки. Їх вивчення дає змогу відтворити деякі аспекти життя давнього населення. В першу чергу фауна надає уявлення про об'єкти мисливського промислу. Анатомічний склад кісток у культурному шарі дозволяє судити про утилізацію мисливської здобичі; безпосередньо або опосередковано — про віддаленість місця забою тварин та стратегії транспортування здобичі. У деяких випадках є можливість реконструювати у загальних рисах прийоми розбирання. За допомогою методів палеозоології іноді вдається встановити сезон загибелі тварин, що у комплексі з археологічними свідченнями дозволяє вирішувати питання тривалості та періодичності заселення конкретної пам'ятки. У деяких випадках фауністичні рештки вміщують інформацію не тільки про господарські, а й про ідеологічні аспекти життя пізньопалеолітичних мисливців.

Поміж граветтоїдних пам'яток Північного Причорномор'я виділяють три, культурний шар яких містить численні фауністичні рештки: Амвросіївка, Анетівка II та Кам'яна Балка II.

Для реконструкції розбирання мисливської здобичі були використані матеріали з розкопок, які проводились з 1986 до 1994 рр. експедицією під керівництвом О. О. Кротової на Амвросіївському кістковищі, а також матеріали Анетівки II та Кам'яної Балки II, що опубліковані.

Амвросіївка

Амвросіївський комплекс, що розташований біля Амвросіївки Донецької обл., складається зі стоянки та кістковища бізонів — місця забою та розбирання мисливської здобичі. Ми розглядаємо одну складову частину цього комплексу — кістковище, що було досліджене на площі 320 м² (з них 66 м² — у 1986—1994 рр.). Розташоване кістковище на лівому схилі правої притоки балки Казенної у давній вимойні завширшки 5 м та глибиною 1,5 м. У тальвезі вимойни культурний шар завтовшки до 1,5 м на північ «переливається» на схил балки і досягає потужності 20—30 см. Останні дослідження дають змогу вважати, що кістковище простягнулось більш ніж на 60 м. Культурний шар вміщує кістки бізона, оброблений кремій, вироби з кістки, раковини, вохру.

Кістковище є унікальним джерелом для вивчення процесу утилізації мисливської здобичі. Під час розбирання на кістках тварин лишались пошкоджені у вигляді зламів та нарізок крем'яним лезом; деякі частини туш не розбирались, про що свідчить наявність у кістковищі анатомічних поєднань кісток¹.

Нарізки лишались на кістках під час різних етапів розбирання. Вперше на їх наявність звернув увагу П. Й. Борисковський, відзначивши серед матеріалів розкопок 1949 р. 10 кісток зі слідами різання². Під час розкопок 1986—1994 рр. нарізки були зафіксовані на 132 кістках. Аналізу більшої частини цього матеріалу була присвячена окрема праця³.

Сліди нарізок на нижній щелепі та на фалангах з'явилися під час зняття шкіри. При відокремленні частин туші нарізки лишались на тазових, ребрах, грудині. Якщо для розбирання туші застосовувався спосіб перерізування зв'язок навколо суглобів — це повинно фіксуватися нарізками. В Амвросіївці відомий тільки один

такий приклад — нарізки на кістці карпального суглоба. Тому ми можемо припустити, що у даному випадку для розбирання вживався засіб поверхневих надрізів та подальшого вивертання для порушення зв'язок з використанням довгих кісток як важелів. Такий спосіб, зокрема, описаний Л. Бінфордом⁴. Основна маса зафіксованих нарізок, імовірно, характеризує процес зрізання м'яса: вони розташовані на остистих відростках, ребрах. Сліди розбирання на кістках верхніх відділів кінцівок однаково, можливо, фіксують як процеси зрізання м'яса, так і підготовки кістки для розбивання та вилучення мозку. Нарізки на п'ясткових та плюскових могли утворитися тільки під час підготовки до розбивання, бо ці кістки без м'яса. В цілому сліди різання на кістках найбільш повно відображають процес зрізання м'яса; процеси розчленування туші та підготовки кісток до розбивання для вилучення мозку представлені значно меншою кількістю слідів.

Процес розбирання ілюструють також давні злами на кістках, що виникли внаслідок людської діяльності. Під час дослідження кістковища у 1986—1994 рр. було відібрано 296 кісток із слідами ламання. Їх аналізу була присвячена також окрема праця⁵. Кістки могли бути зламані під час сегментації туші на початкових етапах розбирання та під час вилучення кісткового мозку протягом усього процесу. На першому етапі розбирання нижні щелепи ламалися при видаленні язика; під час сегментації туші ребра відламувались біля дистального та проксимального кінців; тазові, можливо, розламувались наскрізь для звільнення стегнової. Злами п'ясткових та плюскових могли статися тільки під час первинного розбирання, коли мисливець хотів поласувати свіжим кістковим мозком. Злами на кістках інших типів сталися під час вторинного розбирання: остисті відростки зламувались при видаленні спинного горба, лопатка — при відділенні м'яса; злами довгих кісток кінцівок свідчать про добування кісткового мозку.

Вивчення локалізації слідів давніх зламів на кістках з Амвросіївки дало змогу простежити аналогії у загальних тенденціях розбирання із північноамериканською пам'яткою Хадсон-Менг Сайт⁶.

Під час обробки мисливської здобичі деякі частини туші лишалися нерозібраними — про це свідчить знаходження у кістковищі анатомічних груп кісток. За період розкопок 1986—1994 рр. відзначено 108 таких груп, серед них найбільш численних груп хребців — 45, далі за кількістю групи задніх кінцівок — їх 35. Є також зчленування кісток передніх кінцівок — їх 15, а ребер — 10. Серед найбільш численних груп — шийний відділ із семи хребців, лопатка та п'ять грудинкових хребців із цілими остистими відростками, 2 групи передньої чверті та 2 задньої, з'єднання плечових-променевої та стегнових-гомількових.

Наявність анатомічних з'єднань у шарі кістковища фіксувалась і попередніми дослідниками: В. М. Євсєєв під час розкопок 1935 р. відзначив понад 20 таких груп⁷; В. І. Бібікова описує 5 груп хребців та кінцівок⁸; І. Г. Підоплічко відзначав наявність багатьох анатомічних груп кісток (кінцівок, черепів, хребців, ребер)⁹. Але в цілому кількість анатомічних груп стосовно всіх кісток незначна.

Спираючись на наявні дані, ми маємо змогу впевнено припустити, що на кістковищі відбувались первинне та вторинне розбирання мисливської здобичі. На першому етапі провадилися зняття шкіри та сегментація туші, під час другого — великі частини ділили на дрібніші, з кісток зрізували м'ясо. Протягом усього процесу розбирання з кісток вилучався мозок.

На дослідженій у 1986—1994 рр. площі кістковища простежені деякі відмінності між північно-східною (п-с) (46 м²) та південно-західною (п-з) (20 м²) ділянками. В першу чергу — це більша фрагментованість кісткового матеріалу на п-з ділянці. Сліди давніх зламів та нарізок на плечовій, променевої, ліктьовій практично не відзначені на п-з ділянці, але тут значно більше, ніж на п-с, фрагментів ребер, остистих, а також фрагментів стінок трубчастих кісток із пошкодженнями, що виникли під час розбирання. Відзначені також деякі відмінності у наявності слідів розбирання між рівнями залягання кісток (умовними горизонтами зняття матеріалу під час розкопок). На п-с ділянці (пройдено 3 умовних горизонти) в нижній частині відсутні плечові, променеві, стегнові; у верхній — більше плюскових зі слідами розбирання. На п-з ділянці (пройдено 12 умовних горизонтів) від гори до низу простежується зменшення типів кісток зі слідами пошкоджень, що виникли під час розбирання: в нижніх горизонтах переважають фрагменти ребер та стінок трубчастих кісток із нарізками та давніми зламами.

На підставі аналізу зубів та щелеп методом вивчення стертості-прорізування зубів Л. Тоддом були встановлені сезони загибелі тварин (можливі сезони полювання) — це рання весна (березень), осінь та початок зими (жовтень і грудень)¹⁰.

Відмінності між комплексами північно-східної та південно-західної ділянок, а також між рівнями залягання кісток, імовірно, можна пояснити різними сезонами полювання, а також, напевно, спеціалізацією різних ділянок кістковища.

Анетівка II

Поселення Анетівка II розташоване на мису правого берега р. Бакшали, мілководної притоки Південного Бугу, на південно-західній околиці с. Анетівка Доманівського р-ну Миколаївської обл.¹¹. В колекції фауни стоянки домінують залишки бізона, що становлять 97 % визначених кісток та 82 % особин. Тут репрезентовані кістки всіх відділів скелета (до дрібних). Зафіксовані залишки тварин усіх вікових груп від новонароджених до дуже старих¹².

На дослідженій площі стоянки виділяються три комплекси, які відрізняються структурно та функціонально: макроскупчення кременю та фауни; групи окремих мікроскупчень, що складаються з кісток тварин та кременю; комплекс мікроскупчень кременю¹³. Предметом нашого дослідження є ті, що містять фауну.

Макроскупчення кременю та кісток розташовано у східній частині стоянки та займає площу більше 500 м². Потужність культурного шару складає 30—40 см. Визначаючи функціональне призначення цієї ділянки, В. Н. Станко відмічає, що тут мають місце як ритуальні моменти (пофарбовані черепи бізонів тощо), так і господарчі (відзначена велика кількість зняряд з каменю та кістки).

На захід від макроскупчення на площі 220 м² розташована група з кількох десятків мікроскупчень діаметром від 1 до 4 м, що складаються, переважно, з великого каменю, уламків кісток та виробів з кременю. На цій ділянці відбувалася обробка мисливської здобичі¹⁴.

Є деякі відмінності у типах кісток, що знаходяться на західній та східній ділянках. У східному макроскупченні у 1,25 рази переважають фрагменти кісток черепа. Для західних мікроскупчень характерні пластинчасті кістки черепа та зуби, суглобові частини нижніх щелеп. Найбільші відмінності простежені у розподілі осьових кісток скелета. Відсоток хребців для західної ділянки майже вдвічі перевищує це значення для східної. Зафіксовані анатомічні групи хребців, хоча переважають поодинокі. Майже рівне співвідношення ребер. Лопатки на західній ділянці переважають майже вдвічі: найчастіше це суглобові частини, що добре збереглися, або цілі кістки. Співвідношення кісток передньої кінцівки майже не відрізняється. Кісток верхнього відділу задньої кінцівки в 1,6 разів менше на західній ділянці. Кістки скакального суглоба у деяких випадках зберегли анатомічний порядок¹⁵.

Відмінності між східною та західною ділянками простежені також у плані-графічному розподілі фауністичних знахідок. На західній ділянці вони згруповані у мікроскупчення, між якими окремі кістки трапляються рідко. Ці мікроскупчення неоднакові: декотрі складаються з кількох десятків кісток, деякі — з кількох тисяч. Аналіз знахідок із мікроскупчень надав змогу авторові досліджень дійти висновку, що мікроскупчення являють собою залишки виробничих комплексів з обробки мисливської здобичі, до того ж багато з них використовувалося кілька разів¹⁶.

На думку Є. Краснокутського, процес розбирання здобичі здійснювався у три етапи¹⁷. Місце забою знаходилося неподалік, в одному з ярів. Тут із туш бізонів знімалася шкіра, проводилося білування, оброблялися голови. Для полегшення транспортування туша розділялася на 2 відділи між грудними та поперековими хребцями. Другий етап розбирання проходив на території західної ділянки поселення. Він залишив сліди у вигляді мікроскупчень кісток та кременю. На цьому етапі великі частини туші розділялися на більш дрібні; з кісток зрізувалося м'ясо, вилучався кістковий мозок. Третій етап розбирання відбувався на східній ділянці. Сюди приносилися м'ясні частини, де розбиралася задня кінцівка, зрізувався спинний горб та добувався кістковий мозок. Відрізняється і

добірка крем'яних виробів, що походять зі східної ділянки: тут, напевно, відбувалося виготовлення мисливської зброї. Крем'яний інвентар західної ділянки можна охарактеризувати як добірку знарядь для розбирання¹⁸.

Таким чином, різний склад комплексів західної та східної ділянок вказує на відмінність їхніх функцій. На західній ділянці відбувалася первинна обробка мисливської здобичі; на східній — вживання та заключна утилізація. Виходячи з особливостей цієї ділянки, вона була інтерпретована як площа концентрації кухонних відходів, можливо, з ритуальним контекстом¹⁹.

Виходячи з наявності у фауністичному комплексі кісток бізонів усіх вікових груп, — від молодих до старих, — дослідники припускають, що здобування цього виду здійснювалося протягом усього року²⁰.

Кам'яна Балка II

Стоянка Кам'яна Балка II розташована поблизу с. Недвигівка Ростовської обл. (Росія) приблизно за 120 км від Амвросіївки, на мису правого берега давнього глибокого яру, що впадає у долину р. Мертвий Дінець. Досліджена площа перевищує 750 м². Пам'ятка інтерпретується як базовий табір, що існував певний проміжок часу²¹. Основними об'єктами полювання для мешканців стоянки були бізон (849 визначених кісток від 49 особин) та дикий кінь (702 визначені кістки від 39 особин). Кістки значно фрагментовані внаслідок людської діяльності та впливу природних факторів. Невизначених кісток більше, ніж визначених²².

Аналіз фауністичних решток дається за публікаціями авторів досліджень стоянки Кам'яна Балка II²³.

Серед кісток бізона дуже мало залишків черепів (0,9 %), фрагментів нижньої щелепи (1,3 %), але зуби представлені значно більшою кількістю (23,4 %). Багато довгих кісток кінцівок; плечових — 6,1 %, променевих — 9,1 %, ліктьових — 4,4 %, стегнових — 4,1 %, гомілкових — 10 %, метаподіїв — 6 %, кісток зап'ясткового та передплюскового суглобів — 14 %, 8 % складають фаланги. Також багато тазових. Інших кісток посткраніального скелета незначна кількість. Остисті відростки, ребра, грудина, крижі не спостерігаються серед визначених кісток.

Таким чином, відомо, які частини туші приносились на стоянку її мешканцями і є підстава стверджувати, що первинне розбирання відбувалося десь в іншому місці, можливо, на місці забою. Голови забитих бізонів на стоянку не приносились: язик та мозок могли вилучатися на місці. Окремі нижні щелепи та зуби приносилися на стоянку, можливо, для виготовлення знарядь. Туша тварини, перш за все, ділилась на великі шматки, деякі з них цілком транспортувалися на стоянку (передня кінцівка, іноді з лопаткою, та задня кінцівка, можливо, у зчленуванні з тазом). Така частка туші, як спинний горб, можливо, зрізалася на місці — цим, напевно, пояснюється повна відсутність остистих відростків серед визначених кісток на стоянці. Можливе й інше пояснення цього факту, пов'язане, в першу чергу, із сезоном полювання. Наприкінці суворої зими у виснажених тварин спинний горб зменшується у розмірах (приблизно з 16 до 4 кг чистої ваги) і практично зникає. Таким чином, він не становить такої гастрономічної цінності, як під час інших сезонів, коли тварини вгодовані²⁴. Ребра та грудина також відсутні на стоянці (за винятком 4 фрагментів ребер, що не визначені за видами). Грудина під час первинного розбирання могла відокремлюватися разом із дистальними кінцями ребер, потім м'ясо могло бути зрізане. Ребра також, імовірно, спочатку звільнялися від м'яса, а згодом відокремлювалися від спинного хребта.

Задня кінцівка могла роз'єднуватися між стегною та гомілковою (на це вказує відсутність колінних чашечок серед фауністичних матеріалів стоянки). Стегнова могла потрапляти на стоянку у сполученні із ділянкою тазової кістки (проксимальні частини стегнових переважають). Гомілкова або відокремлювалася від метатарзу, або лишалася з'єднаною (дистальні кінці гомілкової трапляються частіше за проксимальні). Передня чверть могла доставлятися на стоянку цілою — кінцівка разом із лопаткою, але більш імовірно, що плечова та лопатка роз'єднувалися. Плечова та променева кістки під час первинного розбирання, скоріш за все, не роз'єднувалися, оскільки на стоянці серед плечових переважа-

ють фрагменти дистального кінця, а серед променевиx — проксимального. Метаподії при первинному розбиранні могли не відокремлюватися, бо на стоянці зафіксовані кістки передплюсної та зап'ясткової, а також фаланги.

Другим важливим промисловим видом на стоянці Кам'яна Балка II був дикий кінь. Краще за інші, як і для бізона, репрезентовані довгі кістки кінцівок та зуби. Полювання на коней відбувалося на деякій відстані від стоянки, куди потім приносились окремі частини мисливської здобичі. Голови лишалися на місці забою та первинного розбирання. Фрагментів черепних кісток визначено дуже мало (0,4 %), але наявна досить велика кількість зубів (51,2 %). Дослідники пам'ятки відзначають, що зуби та нижні щелепи коня дуже міцні і могли використовуватися для виробництва знарядь²⁵. Посткраніальний скелет представлений переважно кістками кінцівок. Хребців дуже мало (0,5 %), кісток лопатки — також (0,4 %). Передня кінцівка на місці первинного розбирання, скоріш за все, відокремлювалась в місці з'єднання лопатки та плечової. (Проксимальні кінці плечової на стоянці не зафіксовані). Далі передня кінцівка, ймовірно, транспортувалась на стоянку, де провадилося її подальше розбирання: всі визначені епіфізи плечової — це дистальний кінець, променевої — майже однакова кількість проксимальних та дистальних ділянок. Задня кінцівка, здається, приносилася на стоянку розібраною на дві великі частини. Стегнова видалялася разом із тазовою (на стоянці тільки проксимальні кінці). Далі роз'єднання проходило між стегною та гомілковою: визначені лише проксимальні ділянки стегнової та дистальні гомілкової. (Ділянка дистального кінця стегнової та проксимального гомілкової, що зчленовується, могла руйнуватися під час вторинного розбирання). На користь цього припущення свідчить і незначна кількість колінних чашечок (0,5 %). Кісток метаподіїв та фалангів на стоянці достатня кількість (5,2 та 5,1 %). Імовірно, ці ділянки кінцівок не відокремлювалися під час первинного розбирання. Це також підтверджується знаходженням на стоянці численних зап'ясткових та передплюсневих кісток (5,8 %).

В цілому для подальшого транспортування на стоянку з місць первинного розбирання брались ті ж самі частини туш обох видів тварин: це передні кінцівки (іноді разом з лопаткою) та задні кінцівки (у ряді випадків з тазовою). З інших частин туші м'ясо, ймовірно, просто зрізувалося. Можливо, із довгих кісток кінцівок на стоянці вилучався кістковий мозок. Нижні щелепи та зуби були потрібні для виготовлення знарядь.

Простежити етапи розбирання мисливської здобичі на стоянці Кам'яна Балка II дуже важко з кількох причин: 1) стан поверхні кісток не дає змоги фіксувати сліди різання; 2) не існує даних про наявність слідів розбирання кісток; 3) частини тварин, що приносилися на стоянку, повністю утилізувалися, перетворюючись на будівельний матеріал та сировину для виготовлення знарядь.

Відбір частин мисливської здобичі (бізон та дикий кінь), які доставлялися на стоянку, був обумовлений, ймовірно, тим, що місце забою було розташоване на деякій відстані від базового табору.

Основою господарства населення, яке лишило граветтоїдні пам'ятки Північного Причорномор'я, було полювання на стадних копитних. На пам'ятках, що мають багаті фауністичні колекції, є змога прослідкувати деякі аспекти утилізації мисливської здобичі.

На Амвросіївському кістковищі, що є місцем фінальної частини полювання, — забою тварин, — наявні сліди розбирання здобичі. На першому етапі провадились білування та сегментація туші. На другому — більш дрібна сегментація та зрізання м'яса. Перший та другий етап супроводжувалися добуванням кісткового мозку. Простежена деяка спеціалізація ділянок кістковища. За допомогою палеозоологічних методів встановлено різні сезони полювання (березень, жовтень, грудень). Цим, напевно, пояснюються деякі відмінності у розбиранні на різних ділянках та рівнях залягання кісток.

Анетівка II — базова стоянка зі складною просторовою структурою, що відображає виробничі та культурні аспекти. Основним промисловим видом, як і в Амвросіївці, був бізон. Місце забою знаходилося на незначній відстані. Фауністичні рештки демонструють перший та другий етапи розбирання. Первинне розбирання проходило у два етапи: на місці забою та на західній ділянці, де визначені місця розбирання, що використовувалися неодноразово. На східну

ділянку приносились дрібні частини туші, де проходила фінальна утилізація, можливо, з ритуальними діями.

Кам'яна Балка П — базова стоянка, куди з місця забою приносились частини туші. Судячи зі складу фауністичних решток, місце забою знаходилося на певній відстані, яка, однак, дозволяла транспортувати на стоянку великі нерозібрані частини (передню чверть, задню кінцівку). Моделювати процес розбирання для цієї стоянки важко у зв'язку з активним використанням кісток у виробничих цілях та поганим станом збереження їх поверхні. Є припущення, що мешканці перебували на стоянці значну частину року. Спеціалізація окремих ділянок пов'язана із полюванням на окремий вид (бізон, кінь).

Таким чином, можна підвести основні підсумки:

1. Головним видом мисливської здобичі для мешканців цих пам'яток був бізон, на Кам'яній Балці П ще один вид — дикій кінь.

2. Місце забою було віддалене на більшу чи меншу відстань від стоянки, що відображене в анатомічному складі кісток.

3. Розбирання мисливської здобичі проходило у два основні етапи. Первинне розбирання відбувалося на місці забою. Якщо місце забою було недалеко від стоянки, як у Амвросіївці та Анетівці П, можливі два варіанти: первинне розбирання або цілком проводилось на місці забою (Амвросіївка) або частково на місці забою та частково на стоянці (Анетівка П). Вторинне розбирання відбувалось або на місці забою та на стоянці (Амвросіївка), або на стоянці (Анетівка П, Кам'яна Балка П).

4. Модель розбирання мисливської здобичі для Амвросіївського кістковища та стоянок Анетівка П і Кам'яна Балка П збігається у загальних рисах.

5. Розбіжності у розбиранні можна, напевно, пояснити різними сезонами полювання, а також відстанню між місцем забою та стоянкою і пов'язаною з цим проблемою транспортування.

¹ Krotova A. A. and Belan N. G. Amvrosievka. A Unique Upper Paleolithic Site in Eastern Europe. — In: From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic — Paleo-Indian Adaptations, edited by Olga Soffer and N. D. Praslov. — Plenum Press. — New York, 1993. — P. 125—142.

² Борисковский П. И. Палеолит Украины // МИА. — № 40. — 1953. — С. 334—335.

³ Кротова О. О., Сніжко І. А. Сліди утилізації мисливської здобичі в Амвросіївці // Археологія. — К., 1993. — С. 72—84.

⁴ Binford L. R. Bones. Ancient Men and Modern Myths. — A. P. — 1981. — P. 110—127.

⁵ Кротова А. А., Снежко И. А. Кости бизонов со следами древних изломов из Амвросиевки, Донбасс // Археологический альманах. — № 5. — Донецк. — 1996. — С. 139—146.

⁶ Agenbroad L. D. The Hudson-Meng Site: an Alberta Bison Kill in the Nebraska High Plains-Northern Arizona University: Univ. Press of America. — 1978. — P. 36—37.

⁷ Євсєєв В. М. Палеолітична стоянка Амвросіївка // Палеоліт і неоліт України. — Т. 1. — Вип. 5. — К., 1947. — С. 272.

⁸ Зубарева (Бибикова) В. И. Опыт реконструкции ископаемого стада зубров. — Дис. ... канд. биол. наук. — К., 1948. — С. 9.

⁹ Підопличко И. Г. Амвросиевская палеолитическая стоянка и ее особенности // КСИА АН УССР. — Вып. 2. — К., 1953. — С. 66.

¹⁰ Todd L. and Krotova A. Seasonality of the Amvrosievka Bone Bed in the Ukraine. — In press.

¹¹ Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка П. — К., 1989. — С. 6, 11.

¹² Биикова В. И., Старкин А. В. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка П // Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка П. — К., 1989. — С. 127—129.

¹³ Станко В. Н. Охотники на бизонов в позднем палеолите Украины // Археологический альманах. — № 5. — Донецк, 1996. — С. 131.

¹⁴ Станко В. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка П // Каменный век: памятники, методика, проблемы. — К., 1989. — С. 115.

¹⁵ Станко В. Н., Краснокутський Г. Є., Старкін А. В. Деякі особливості структури поселень пізнього палеоліту (за матеріалами Анетівки П) // Археологія Південного Заходу України. — К., 1992. — С. 16. — Табл. 2.

¹⁶ Станко В. Н. Производственные комплексы по утилизации охотничьей добычи в позднем палеолите (по материалам поселения Анетовка П) // Первобытная археология. — К., 1989. — С. 61, 63.

¹⁷ Краснокутський Г. Є. Охотничий промысел бизонов в позднем палеолите Северо-Западного Причерноморья. — Автореф. ... канд. ист. наук. — К., 1992. — С. 12—13.

¹⁸ Станко В. Н., Краснокутський Г. С., Старкін А. В. Вказ. праця. — С. 12—15.

¹⁹ Старкин А. В. Моделирование процесса разделки туш бизонов на основе планиграфических исследований костных остатков // Проблемы археологии и средневековой истории Украины. — Харьков, 1995. — С. 16.

²⁰ Бибикова В. И., Старкин А. В. Териокомплекс позднелолитического поселения Анетовка II // Четвертичный период. Палеонтология и археология. — Кишинев, 1989. — С. 15.

²¹ Leonova N. B. and Min'kov E. V. Spatial Analysis of Faunal Remains from Kamennaya Balka II // Journal of Anthropological Archaeology. — New York, A. P. — 1988. — V. 7. — N 2. — P. 204.

²² Леонова Н. Б. Планиграфическое исследование свидетельств утилизации охотничьей добычи на материалах верхнелолитической стоянки Каменная Балка II // КСИА АН СССР. — 1985. — Вып. 181. — С. 12—17.

²³ Леонова Н. Б. Планиграфическое исследование свидетельств утилизации охотничьей добычи на материалах стоянки Каменная Балка II // Тез. докл. XI Конгр. ИНКВА. — М., 1982. — Т. 3. — С. 193—194.

²⁴ Frison G. C. Prehistoric Hunters of the High Plains. — A. P. — New York, 1978. — P. 327—328.

²⁵ Leonova N. B. and Min'kov E. V. Op. cit. — P. 213.

И. А. Снежко

УТИЛИЗАЦИЯ ДОБЫЧИ ГРАВЕТТСКИМИ ОХОТНИКАМИ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

Важным источником для построения социальных и экономических реконструкций древних обществ являются фаунистические остатки. Среди граветтоидных памятников Северного Причерноморья выделяются три, культурный слой которых содержит многочисленный фаунистический материал: Амвросиевка, Анетовка II и Каменная Балка II.

На Амвросиевском костяке бизонов отмечены следы первичной и вторичной разделки охотничьей добычи. Наблюдаемые отличия в приемах разделки на различных участках костяка и на разной глубине залегания костей могут объясняться разными сезонами проведения охотничьих операций и, возможно, специализацией участков костяка.

Анетовка II — базовая стоянка со сложной пространственной структурой. Следы первичной разделки туш бизонов отмечены на западном участке, где зафиксированы места разделки, использовавшиеся неоднократно. На восточном участке стоянки производилась финальная утилизация, вероятно, с ритуальными действиями.

Каменная Балка II — базовая стоянка, куда с места забоя, находившегося на некотором расстоянии, приносились части добычи. На стоянке отмечены следы вторичной разделки. Специализация отдельных участков связана с охотой на определенный вид животных (лошадь, бизон).

Модель разделки охотничьей добычи на этих трех памятниках совпадает в общих чертах. Отличия, вероятно, обусловлены сезоном охоты, расстоянием между местом забоя и стоянкой, а также связанной с этим проблемой транспортировки.

I. A. Snizhko

UTILIZATION OF HUNTING BAGS BY GRAVETTIAN HUNTERS OF NORTHERN BLACK SEA AREA

Faunal remains are an important source for the social and economic reconstruction of ancient societies. Among the gravettian sites of the Northern Black Sea area, there are three ones containing numerous faunal materials: Amvrosievka, Anetovka-II and Kamennaya Balka-II.

Different marks of the initial and second butchering are represented in the Amvrosievka bison's bone bed. Differences in the methods of butchering in various bone bed areas and in various horizons may be explained by the different seasons of hunting and, perhaps, by the specialization of those bone bed areas.

Anetovka-II is a base camp with a composite spatial structure. Marks of initial butchering are represented in its west sector. Some places of butchering used more than once were discovered here. The final utilization (probably with a ritual action) took place in the east sector of the camp.

Kamennaya Balka-II is also a base camp. The part of a bag was brought here from the kill site located at some distance from the camp. A specialization of its separate areas was related with hunting for definite species of animals (horses and bisons).

The model of hunting bag's butchering on these three sites is the same in general features. Some differences depend probably on the seasons of hunting and the distance between a kill site and the base camp.

Одержано 08.06.1999